

УДК 811. 512. 154

КЫРГЫЗ ТИЛИН ОРУС ТИЛДҮҮ АУДИТОРИЯДА ОКУТУУДА ОЮНДАРДЫН МААНИСИ ЖАНА АНЫН КОЛДОНУУ ЫКМАЛАРЫ

ИСИРАИЛОВА А.М.

И.Раззаков атындагы КМТУ

izvestiya@ktu.aknet.kg

Орус тилдүү аудиторияда кыргыз тилин экинчи тил катары окутууда оюндардын маанисин жана колдонуу жолдорун тереңирээк ачып көрсөтүү.

Оюн - адам баласынын өзгөчө ишмердүүлүгү. Анын жаралышы, калыптанышы жөнүндө илимий адабияттарда кызыктуу, талаш-тартыштуу пикирлер жашап келет. «Адам баласынын тарыхында оюн эмгектен кийин пайда болгон. Оюн – эмгектин баласы», деп жазат Г.Плеханов. Ушул пикирдин өзү оюндун жаралышы адам баласы аң – сезиминин калыптануу процессиндеги алгачкы этаптарга туура келеринен кабар берет. Ошондуктан оюн адамдын физикалык жана акыл эмгегинин жасалма гимнастикасы болуп эсептелинет.

Улуу чех педагогу Я.А. Коменский, орус педагогу К.Д. Ушинский өз мезгилинде оюнду билим берүүнү өркүндөтүүнүн бир каражаты катары коюшканы баарына малым.

Оюн дүйнөлүк педагогиканын тарыхында эбак козголгон маселе болсо, бөтөн тилди окутуу методикасында ал элүүнчү жылдардан баштап бөтөнчө актуалдуу мүнөзгө ээ болду. Бул бөтөн тилди окутуунун максатынын өзгөрүшүнө жана окутуу процессине интенсивдештирүү тенденциясы менен түздөн – түз байланышат.

Бөтөн тилди интенсивдүү окутуунун новатор методисти Г.А. Китайгородскаянын тажрыйбасы сабакта оюнду пайдалануу балдар арасында гана эмес, чоңдор арасында да эффективдүү экендиги далилдеди. Оюнда бөтөн тилди үйрөнүү кыйынчылыгын жеңилдетүүчү төмөндөгүдөй мүмкүнчүлүктөр бар: адамга оюн тартуулаганда оң эмоция речтик реакцияны активтештирет; окуу материалына эркисиз көңүл буруунун пайда болушу бөтөн тилге кызыгуунун негизин түзөт; оюн ойноонун коллективдүү мүнөзгө ээ болушу бөтөн тилдеги жасалма тил чөйрөсүнүн түзүлүшүн шарттайт; оюнга катышкандар бир ишмердүүлүктүк тегерегинде топтолушат демек пикирлешүүнүн стимулу пайда болот; оюндун шарты боюнча ар бир студентке көңүл бурулат, натыйжада студенттердин пассивдүүлүгүн, кайдыгердигин жоет; окутуучуну чыгармачылыкка шыктандырат, өз ишинде шаблонго, трафаретке жол бербөөгө эң мыкты каражат болот.

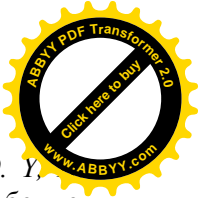
Оюндардын максатына жана милдетине жараша лексикалык байлыгын өстүрүүчү, тил жатыктыруучу маданиятына, речин (кебин) (монолодук, диалогдук) өстүрүүчү кыймылдуу оюндар кирет.

Бир сабакта эки же үч оюн өткөрсө болот. Оюндар студенттерди тажатма жазуу иштеринен келип чыккан көңүл коштуктун алдын алат жана окуу материалдарына эркисиз көңүл буруунун пайда болушу бөтөн тилге кызыгууга шарт түзөт. Сабакта студенттерге жагымдуу жагдай түзүлөт жана пикирлешүү атмосферасы түзүлөт.

Сабакта жагымдуу психологиялык жагдай болуш үчүн сабакты баштагандан кийин эле. Студенттерди беш – бештен бир нече топко бөлүп коюп. Топ-топ болуп бири-биринерге маанай көтөрүүчү жагымдуу сөздөрдү айткыла деген тапшырма берилет. Топтогу студенттердин баары (сөздөр доскада жазылган) жагымдуу, жылуу сөздөрдү айтышат. Маанилүү, жылуу, жагымдуу көп сөз айткан топ жеңүүчү болуп табылат. Мисалы: *сен акылдуусуң, эрктүүсүң, сылыксың, назиксиң, билимдүүсүң, маданияттуусуң, сулуусуң, күчтүүсүң, кыйынсың, боорукер-сиң, ажарлуусуң, татынакайсың, шайырсың, элпексиң, чынчылсың, чечкиндүүсүң, бул кийимиң сага абдан жарашат экен, кычырайсың, жакшынакай болуп өзгөрүп калыпсың, сонун жигит болуп калыпсың, ушундай боёнгон саг жарашат экен, дайыма ушундай болуп жүр! Биздин элде бекеринен айтылбаса керек бул макал: «Жакшы сөз жан эргитет, жаман сөз жан кейитет.» - деп.*

Ошентип студенттер бири-бирине маанай көтөрүүчү сөздөрдү айтышып, сылык сүйлөгөнгө үйрөнүшөт, маданияттуу болугу умтулушат, лексикасы байыйт.

Ал эми чачылган тамгалар деген оюнда, окутуучу алфавиттик тартипке баш ийбеген бир нече тамганы доскага жазат. Студенттер ошол тамгаларды пайдаланып сөз жазышат. Ким көп сөз

жазса, ошол жеңүүчү болот. Төмөнкү оюндар сөз менен ойнолуучу оюндар. Мисалы: *Ө. Ү, тамгаларды пайдаланып, мына бул сөздөрдү жазууга болор эле : көп, күн, үн, күү, көпөлөк, бөлмө, чөп, өп, үп, жүзүң, дөңгөлөк, даңк,*

Мисалы : *А, Т, Ш, З, К, Б, Ы, М - ат, ак, аш, таи, каш, шак, така, там, шам, акы, аба ж.б.*

Сөз тепкичи деген оюндун шарты боюнча бир муунду сөзгө улап жаңы муун кошуу менен көп муунду сөзгө жеткирсе болот. Оюндун шарты боюнча бир сөздөн көп муунду сөз жасаса, ошол студент жогорку баллга ээ болот. Мындай учурда же сөздүн башындагы же аягындагы тыбыш тепкичтин негизги белгиси болот. Мисалы, кыргыз тилиндеги түпчүл « к » тыбышын өздөштүрүү процессинде төмөнкү сөз тепкичин түзүүгө болор эле.

Кар - снег

Кара - черный

Караба - несмотрю

Карабаган – не смотрящий

Карабаганда – если не посмотрел бы

Карабагандар – не смотрящие

Карабагандардан – из не смотрящих

Эми тескерисинче, сөздөн бир муундан алып азайтабыз .

Төртөө - четверо

Төрт - четыре

Төө - верблюды

Чачык – полотенце (диалект)

Чач – волосы

Ык – способность

Ушул эле сөздөрдөн ар кандай сөздөрдү кураса болот.

Чачык - полотенце

Чач - волосы

Ач – открой

Ачык - открыто

Чык - выходи

Ык - способность

Төртөө - четверо

Төрт- четыре

Өрт - огонь

Төө - верблюды

Шамал – ветер

Амал –

Мал – скот

Ал – он или возьми

«Сөз чынжыры» деген оюнга катышкан студенттер биринчи айткан сөздүн аягындагы тыбыш менен кийинки сөздү улап кетүү керек.

Мисалы: *нан - назик - кыз - заман - намыз - зыян - нур - рахмат - тынчтык - калем, - мугалим - мектеп - тикир ж.б.* Студенттердин билими тиешелүү деңгээлде болбогон учурда сөз чынжырын үйгө тапшырма катары берүүгө болот. Сөздүктү пайдалануунун өзү студенттердин сөз байлыгын кеңейтүүгө түрткү берет. Эгер студент сөз башында келбеген тамга менен аяктаган сөз жазса, оюн токтотулат.

Кийинки оюндун аты *Ойло, ойно.*

Шарты: Сүйлөөчү адаштыруучу суроолорду берет, жооп берүүчү адашпоого тийиш.

Үлгү: *-Бул китепти?*

- Жок, бул китеп эмес, дептер ж.б.

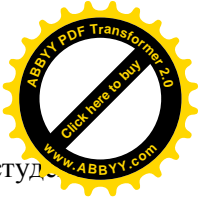
Этиштин баштапкы формасын эске түшүрүү үчүн оюн өткөрөбүз.

Оюн: «Мим жана кеп». Оюндун шарты: биринчи катышуучу аркандай кыймылдарды жаңсайт, экинчиси аны атайт.

Мисалы: *отурат, турат, жазат, ырдайт, бийлейт, суроо берет, жооп берет, иштейт көчүрөт, чакырат, шыбыргылайт, көрсөтөт, берет, алат, түшүндүрөт.*

Кийинки оюн ушул эле сөздөрдү бир студент айтат, экинчиси ал айткан этиштерди кыймыл-аракет менен көсөтүп берет.

Мисалы: *жаз, оку, тур, чык, жаб, ач, чакыр, ырда ж.б.*

Дене мүчөлөрүн атоодо да ушундай оюнду колдонсо болот. Оюндун шарты: бир студент дене мүчөлөрүн атайт, экинчи студент аны көрсөтөт:

Мисалы: *Чач, көз, баш, мурун, кирпич, ооз, кулак, моюн, жүз* ж.б.

Ошондой эле өткөн жаңы сөздөрдү бекемдөө үчүн, бир студент сөздү орусча айтат, экинчиси кыргызча которуп берет, же болбосо сөз айкаш, жөнөкөй сүйлөм айтылат, ошондой эле которулат.

Мисалы: *Знакомство – таанышуу, здравствуй - саламатсыңбы, привет – салам, прощание – коштошуу, как тебя зовут? - атың ким?, учишься?- окуйсуңбу?, это твой друг? - бул досуңбу?, готов? – даярсыңбы?, выучил – жаттадыңбы?* ж.б.

Орус тилдүү аудиторияда кыргыз тили сабагында темага тиешелүү макал – лакаптар берилип, студенттер аларды жатташат, аларды бекемдеш үчүн, билим текшереш үчүн, мындай оюн өткөрсө болот. Оюндун шарты: бир студент макалды баштайт, ал эми экинчиси бүтүрөт. Мисалы: биринчиси - *Жакшы сөз - жан эргитет*, экинчиси - *Жаман сөз – жан кейитет*. Биринчиси - *«Сиз» деген сылык сөз*, экинчиси - *«Сен» деген сенек сөз*. Биринчиси - *Билими күчтүү миңди жыгат*, экинчиси - *билеги күчтүү бирди жыгат*. Биринчиси - *Илим - түгөнбөгөн кудук*, экинчиси - *Билбеген киши - дудук*. Биринчиси - *Улууга - урмат*, экинчиси - *Кичүүгө - ызат*. Биринчиси - *Эненин көөнү балада*, экинчиси - *Баланын көөнү талаада*. Биринчиси - *Биринчи байлык - ден соолук*, экинчиси - *Экинчи байлык - ак жоолук*. Биринчиси - *Оору кадырын соо билбейт*, экинчиси - *Ач кадырын, ток билбейт*.

А эми азыркы ойной турган оюндун аты *синквейн түзүү* деп аталат.

Синквейн беш катардан турат, биринчи катарда - бир зат атооч, атооч жөнөмөдө жазылат, экинчи катарда - зат атоочко тиешелүү эки сын атооч жазылат, үчүнчү катарда - зат атоочко тиешелүү үч этиш жазылат, төртүнчү катарда - зат атоочко тиешелүү төрт сөздөн турган бир сүйлөм түзүлөт, бешинчи катарда - зат атоочко тиешелүү бир антоним сөз жазылат.

СИНКВЕЙН – это стихотворение, представляющее собой синтез информации в лаконичной форме, что позволяет описывать суть понятия или осуществлять рефлексию на основе полученных знаний.

СИНКВЕЙН (1 сущ.)

стройный, лаконичный (2 прилаг.)

мыслит, обобщает, собирает (3 глагола)

Помни: краткость – сестра таланта. (1 предл. 4 слова)

резюме (синоним первого слова)

Мисалы: *Университет*

техникалык, гуманитардык

окутат, үйрөтөт, машыктырат

Мен И.Раззаков атындагы университетте окуйм, окуу жай

Кыргыз тилин жакшыраак өздөштүрүп калгандан кийин даймонд деген оюнду берсе болот.

Мисалы:

Даймонд түзүү же болбосо бриллиант деп коет

1. бир зат атооч,

2. эки сын атооч

3. үч чакчыл

4. төрт тактооч

5. беш этиш (3-жогору жакка дагы ылдый жакка дагы тиешелүү болуш керек)

(1,2- этиш жогору жакка, 3 – эки жакка, 4,5-этиш төмөн жакка тиешелүү болуш керек)

6. төрт тактооч

7. үч чакчыл

8. эки сын атооч

9. бир зат атооч (биринчиге – антоним болуш керек)

той

жыйма, чоң

келип, ойноп, сыйлап(ырдап)

эрте, жай(күз), акырын, так

өткөрөт, чуркатат, эс алдырат, келет, алат

алыста, кыргызча, менимче, тескерисинче

айтып, билгизип, кайгыртып

муңдуу, ызалуу

өлүм

Оюндар студент менен окутуучунун кыргыз тилин орус тилдүү аудиторияда экинчи тил катары окутуу процессин жаңыча кароого үйрөтөт. Сабак учурунда ар кандай оюндарды колдонуу – бул студенттердин сөз байлыгын өстүрүүгө жана башка улуттун өкүлдөрүнө мамлекеттик тилди үйрөнүүгө болгон кызыгуусун сөзсүз арттырат деген ойдобуз.

Адабияттар

1. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура лингвострановедение преподавании русского языка как иностранного. М., 1972.
2. Дергачева Г.И., Кузина О.С., Малашенко Н.М. Методика преподавания русского языка как иностранного на начальном этапе. М., 1986.
3. Култаева Ү.Б. Кыргыз тилин бөтөн тил катары окутуунун методикасы. Б., 2003.
4. Орусбаев А. Русский язык как этнокоммуникативный компонент дву и многоязычия в Кыргызстане. Б., 2003.